

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2020.1-1.22>

Т. О. Ламбуцька

аспірантка кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ: ПРОЦЕСУАЛЬНІ ФУНКЦІЇ ГОЛОВУЮЧОГО СУДДІ

Статтю присвячено процесуальним функціям головуючого судді у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру.

Встановлено, що кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру складається із підготовчого судового засідання та безпосередньо судового розгляду.

З'ясовано, що після отримання клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру суд не пізніше п'яти днів із дня його надходження призначає підготовче судове засідання, в яке викликає учасників судового провадження. У підготовчому судовому засіданні головуючий з'ясовує думку учасників судового засідання щодо можливості призначення судового розгляду і постановляє ухвалу про призначення судового розгляду. Після чого у призначений для судового розгляду час головуючий відкриває судове засідання й оголошує про розгляд відповідного кримінального провадження.

Встановлено, що судовий розгляд здійснюється одноособово суддею в судовому засіданні за участю прокурора, обов'язковою участю фізичної особи, щодо якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру, її законного представника та захисника.

Виявлено проблеми щодо здійснення головуючими суддями їх процесуальних функцій у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру, а також запропоновано шляхи їх розв'язання. Зокрема, пропонується доповнити ст. 512-1 Кримінально-процесуального кодексу України «Процесуальні повноваження головуючого у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру», закріпивши в ній положення щодо здійснення функції контролю головуючим суддею у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру за обов'язковою участю прокурора, а також фізичної особи, щодо якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру, її законного представника та захисника з умовою попереднього огляду фізичної особи, щодо якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру лікарями-психіатрами з метою з'ясування можливості її участі в судовому розгляді.

Ключові слова: процесуальні функції головуючого, кримінальне провадження, застосування примусових заходів медичного характеру, підготовче судове засідання, судовий розгляд.

Постановка проблеми. В умовах реформування вітчизняної судової системи неабиякої актуальності набуває питання забезпечення прав учасників кримінального провадження. Зокрема, особливо гостро наразі постає питання забезпечення прав осіб, які не можуть реалізувати в повному обсязі у кримінальному провадженні свої процесуальні

права з огляду на певні психічні розлади. Йдеться про осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, у стані неосудності, або ж осіб, які вчинили кримінальне правопорушення у стані осудності, однак до постановлення вироку захворіли на психічну хворобу. Справи щодо таких осіб розглядаються в порядку кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного

характеру одноособово суддею та, зважаючи на їх психічні характеристики, особливо потребують дотримання процесуального законодавства. Однак, на жаль, суди не завжди дотримуються зазначених вимог Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру неодноразово привертало увагу як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Однак на тему функцій головуючого кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру можна віднайти лише поодинокі праці. Науково-теоретичний аналіз опублікованих нині наукових досліджень дає змогу дійти висновку про те, що наразі у правовій доктрині відсутні праці, спеціально присвячені дослідженню процесуальних функцій головуючого кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру.

Зокрема, окремі функції головуючого кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, досліджуючи особливості кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру в цілому, опосередковано у своїх роботах розглядали В.Ф. Гаєвий, Л.Г. Татьяна, Н.С. Кисляк.

Мета статті – на основі аналізу результатів досліджень сучасного стану правового регулювання, судової практики, а також науково-теоретичної бази за темою виявити наявні проблеми щодо здійснення головуючими суддями їх процесуальних функцій у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру, а також запропонувати шляхи їх розв'язання, що дасть змогу вдосконалити чинне кримінальне процесуальне законодавство та практику його застосування.

Вклад основного матеріалу. Порядок кримінального провадження щодо неповнолітніх визначається загальними правилами Кримінального процесуального кодексу України з урахуванням особливостей, передбачених главою 39

«Кримінальне провадження щодо неповнолітніх».

Відповідно до загальних правил, кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру складається з підготовчого судового засідання та безпосередньо судового розгляду. Так, зокрема після отримання клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру суд не пізніше п'яти днів із дня його надходження призначає підготовче судове засідання, в яке викликає учасників судового провадження [1]. В підготовчому судовому засіданні головуючий з'ясовує думку учасників судового засідання щодо можливості призначення судового розгляду й постановляє ухвалу про призначення судового розгляду [4, с. 24].

Після чого у призначений для судового розгляду час головуючий відкриває судове засідання й оголошує про розгляд відповідного кримінального провадження (ч. 1 ст. 342 КПК України).

Необхідно зазначити, що розгляд справ про застосування примусових заходів медичного характеру проводиться у відкритому судовому засіданні з обов'язковою участю прокурора та захисника. Варто зазначити, що, діючи в межах дискреційних повноважень та з дотриманням вимог кримінального процесуального законодавства, суд може прийняти рішення про розгляд справи в закритому судовому засіданні. Водночас у науковій літературі висловлюється думка щодо доцільності розгляду таких категорій справ лише в закритому судовому засіданні з огляду на розголошення лікарської таємниці [6, с. 173], що видається нам цілком слушним.

У підготовчій частині судового розгляду кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, як і у кримінальному провадженні, яке здійснюється в загальному порядку, відбувається підготовка необхідних умов для встановлення підстав застосування таких заходів. При цьому обов'язковий характер носить виконання вимог ст.ст. 342–346 КПК України. Це однаковою мірою стосується і оголошення складу суду, і роз'яснення права на відвід

(ст. 344 КПК України), заявлення та розгляду клопотань (ст. 350 КПК України), навіть якщо їх заявляє психічно хворий. У цій частині судового провадження вирішується питання про можливість розгляду кримінального провадження за відсутності будь-кого з його учасників.

Що ж стосується процесуальних особливостей кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, то відповідно до положень ч. 1 ст. 512 Кримінального процесуального кодексу України, судовий розгляд здійснюється одноособово суддею в судовому засіданні за участю прокурора, обов'язковою участю фізичної особи, щодо якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру, її законного представника та захисника [1]. На нашу думку, контроль за обов'язковою участю прокурора, обов'язковою участю фізичної особи, щодо якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру, її законного представника та захисника покладається на головуючого. Хоча чіткої вказівки на це норми процесуального законодавства не містять. Тобто можна припустити, що наявна певна законодавча прогалина, яка негативно впливає на правозастосування судами положень ч. 1 ст. 512 КПК України та, як наслідок, на забезпечення захисту прав особи, щодо якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру. Адже в судовій практиці є випадки розгляду справ у порядку кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру за відсутності захисника, прокурора та навіть фізичної особи, щодо якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру. Таких висновків можна дійти, проаналізувавши судову практику щодо застосування примусових заходів медичного характеру.

Так, 18 жовтня 2018 року Оболонський районний суд м. Києва застосував до особи примусові заходи медичного характеру у вигляді госпіталізації до психіатричного закладу зі звичайним наглядом.

04 червня 2019 року Київським апеляційним судом скасовано ухвалу про засто-

сування примусових заходів медичного характеру з огляду на те, що ця ухвала була постановлена без участі особи, щодо якої вирішувалось питання про застосування примусових заходів та її законного представника, незважаючи на те, що згідно з вимогами ч. 1 ст. 512 КПК України їх участь є обов'язковою.

Після того, як особа, до якої були застосовані примусові заходи медичного характеру, дізналася про наявність названої ухвали суду, відразу було подано апеляційну скаргу. Однак апеляційний суд відмовив тричі у відкритті апеляційного провадження та повернув апеляційні скарги, подані захисником, законному представнику та особі, щодо якої була прийнята ухвала.

В подальшому, після оскарження трьох ухвал апеляційної інстанції до Верховного Суду, з огляду на очевидне порушення апеляцією права на захист та обмеження доступу до правосуддя, Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду задовольнив три касаційні скарги та повернув справу на новий розгляд в апеляційну інстанцію.

Варто зазначити, що Верховний Суд усе ж прийшов до висновку, що участь законного представника особи, до якої застосовуються примусові заходи медичного характеру, незважаючи на те, що така особа не визнана в законному порядку недієздатною або обмежено дієздатною, в такій категорії справ є обов'язковою.

Вже після повернення справи для нового розгляду апеляційний суд відкрив провадження за трьома апеляційними скаргами та 04 червня 2019 року прийняв рішення про скасування ухвали про застосування примусових заходів медичного характеру [2].

Наведемо ще один приклад. 24 квітня 2019 року Колегія суддів судової палати у кримінальних справах апеляційного суду Черкаської області розглянула у відкритому судовому засіданні в місті Черкаси кримінальне провадження за апеляційною скаргою прокурора Чорнобаївського відділу Золотоніської місцевої прокуратури на ухвалу Чорнобаївського районного суду Черкаської області від 13 вересня 2018 року. За цією ухвалою,

ОСОБА_9 було відмовлено в задоволенні клопотання прокурора про застосування примусових заходів медичного характеру.

ОСОБА_8 звернулася до суду із клопотанням, складеним слідчим Чорнобаївського відділення поліції Золотоніського ВП ГУНП в Черкаській області та затвердженим прокурором, про застосування до ОСОБА_9 примусових заходів медичного характеру у вигляді госпіталізації до психіатричної лікарні зі звичайним наглядом. ОСОБА_9 була підозрювана у вчиненні суспільно небезпечного діяння, передбаченого ч. 1 ст. 307 КК України. На час учинення інкримінованого діяння та на час внесення клопотання ОСОБА_9 за своїм психічним станом не була здатна усвідомлювати свої дії та керувати ними.

Ухвалою Чорнобаївського районного суду Черкаської області від 13 вересня 2018 року відмовлено в задоволенні клопотання прокурора про застосування примусових заходів медичного характеру в рамках кримінального провадження, внесенного до Єдиного реєстру досудових розслідувань за № 12013250280000635 щодо ОСОБА_9.

Відмовляючи в задоволенні клопотання прокурора про застосування примусових заходів медичного характеру щодо ОСОБА_9, суд першої інстанції дійшов висновку, що за даним кримінальним провадженням, стороною обвинувачення достатніх, належних та допустимих доказів на доведення причетності ОСОБА_9 до вчинення суспільно-небезпечного діяння органом досудового розслідування не здобуто та стороною обвинувачення суду не надано.

Не погоджуючись із прийнятим рішенням, прокурор Чорнобаївського відділу Золотоніської місцевої прокуратури (ОСОБА_8) подав апеляційну скаргу, в якій просив ухвалу Чорнобаївського районного суду Черкаської області від 13.09.2018 року скасувати щодо ОСОБА_9 через невідповідність висновків суду, викладених у судовому рішенні, фактичним обставинам кримінального провадження, неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність та істотне порушення кримінального процесуального закону.

Вивчення матеріалів свідчить про порушення загальних засад кримінального провадження, а через те і кримінального процесуального законодавства, оскільки проголошення ухвали суду відбувалось без учасників кримінального провадження та без фіксації самої стадії судового процесу.

Згідно зі ст. 409 КПК України, однією з підстав для скасування рішення суду першої інстанції під час розгляду провадження в суді апеляційної інстанції є істотне порушення кримінально-процесуального закону.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 412 КПК України, істотними порушеннями вимог кримінального процесуального закону є такі порушення вимог цього Кодексу, які перешкодили чи могли перешкодити суду ухвалити законне та обґрунтоване судове рішення.

За таких обставин колегія суддів апеляційного суду дійшла висновку про порушення щодо особи, якій відмовлено в застосуванні примусових заходів медичного характеру (госпіталізації до психіатричного закладу зі звичайним наглядом), права на захист та про безумовні підстави для скасування ухвали місцевого суду із призначенням нового судового розгляду в суді першої інстанції [3].

Як бачимо із проілюстрованих вище судових рішень, застосування ч. 1 ст. 512 КПК України викликає певні труднощі на практиці.

Керуючись вищенаведеним, на нашу думку, доцільно було б закріпити на законодавчому рівні обов'язок головуючого щодо контролю за обов'язковою участю прокурора та фізичної особи, щодо якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру, її законного представника та захисника.

Водночас, на нашу думку, заслуговує уваги позиція Л.Г. Татьяніної. Авторка вважає, що перед прийняттям рішення про виклик особи, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, в судове засідання, судді необхідно провести огляд цієї особи лікарями-психіатрами, з'ясувати їхню думку про можливість її участі в судовому розгляді. У разі негативного висновку викли-

кати її в судове засідання недоцільно [7, с. 250].

Висновки і пропозиції. Отже, на основі аналізу результатів досліджень сучасного стану правового регулювання, судової практики, а також науково-теоретичної бази за темою, у статті було виявлено наявні проблеми щодо здійснення головуючими суддями їх процесуальних функцій у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру, а також запропоновано шляхи їх розв'язання. Зокрема, пропонуємо доповнити КПК України ст. 512-1 «Процесуальні повноваження головуючого у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру», закріпивши в ній положення щодо здійснення функції контролю головуючим суддею у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру за обов'язковою участю прокурора та фізичної особи, щодо якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру, її законного представника та захисника з умовою попереднього огляду фізичної особи, щодо якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру лікарями-психіатрами з метою з'ясування можливості її участі в судовому розгляді.

Насамкінець варто зазначити, що питання процесуальних функцій головуючого у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру потребує подальшого наукового вивчення з метою виявлення недоліків та пошуку шляхів подальшого вдосконалення законодавства в цій сфері.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. С. 88.
2. Ухвала Колегії суддів судової палати з розгляду кримінальних справ Київського апеляційного суду від 04 червня 2019 р. у справі № 756/11021/18. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/82313517?fclid=IwAR0cwSDOziMrBM3BOuarV6MtJ4yc_oYKG3eqJ2nA6y8FUjCvwLRr1rRNORE (дата звернення: 08.02.2020).
3. Ухвала Колегії суддів судової палати в кримінальних справах апеляційного суду Черкаської області 24.04.2019 р. у справі 709/702/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81495760> (дата звернення: 08.02.2020).
4. Гаєвий В.Ф. Участь прокурора в судовому кримінальному провадженні про застосування примусових заходів медичного характеру : навчально-практичний посібник. Київ : Національна академія прокуратури України, 2013. 48 с.
5. Кисляк Н.С. Порядок проведення підготовчої частини судового засідання у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру. *Право.ua*. № 3. 2015. С. 109–115.
6. Сенченко Н.М. Поняття та особливості процесуального статусу осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 6. Т. 1. С. 171–175.
7. Татьяна Л.Г. Процессуальные проблемы производства по уголовным делам с участием лиц, имеющих психические недостатки. (Вопросы теории и практики) : дис. ... докт. юрид. наук. Ижевск, 2003. 560 с.

Lambutska T. Criminal proceedings for the implementation of forced measures of medical nature: proceeding functions of the chairman

The article deals with procedural functions of the presiding judge in criminal proceedings for the use of compulsory measures of a medical nature.

It is established that criminal proceedings for the use of compulsory measures of a medical nature consist of a preparatory court hearing and direct judicial review.

It is found that after receiving a request for the use of compulsory measures of a medical nature, the court, within five days from the date of its receipt, appoints a preparatory court hearing, which summons the participants in court proceedings. In preparatory court session, the chairman clarifies the opinion of the participants in the court session on the possibility of appointment of a trial and makes a decision on the appointment of a trial.

It is established that the trial is carried out by the judge alone in a court session with the participation of the prosecutor, the obligatory participation of the natural person, in relation

to whom the question of application of compulsory measures of a medical nature, his legal representative and a lawyer is resolved.

The existing problems with the presiding judges' exercise of their procedural functions in criminal proceedings regarding the use of compulsory measures of a medical nature have been identified, and the ways of solving them have been proposed. In particular, it is proposed to supplement the CCP of Ukraine Art. 512-1 "Procedural Powers of the Presiding Officer in Criminal Proceedings concerning the Use of Coercive Measures of a Medical Character", laying down in it provisions on the exercise of the function of controlling the presiding judge in criminal proceedings regarding the use of compulsory measures of a medical nature with the obligatory participation of a prosecutor, compulsory participation of a prosecutor for which the question of application of compulsory measures of a medical nature, its legal representative and the defender with the condition of preliminary physical examination Second person whom the question of the application of compulsory medical measures psychiatrist to determine the possibility of its participation in the trial.

Key words: *procedural functions of the presiding judge, criminal proceedings, application of compulsory measures of a medical nature, preparatory court session, court proceedings.*